

הוראת ה'זמנים' במקרא לתלמידים שאינם דוברי עברית

רחל חלבה

הוראת המבוא לעברית המקראית בגישה הבלשנית התאורטית המקובלת במוסדות אקדמיים רבים ברחבי העולם אינה מצליחה על פי רוב להכשיר את התלמידים לקריאה עצמאית בטקסט המקראי. הדרך המעשית המוצעת במאמר זה מקנה לתלמידי המבוא ידע דקדוקי רחב וכלים יעילים לפענוח ותרגום, מבלי להעמיק בפרטי הפרטים הבלשניים. המאמר מודגים את השיטה בהצגת הפועל המקראי. התלמידים לומדים לזהות את הצורה, להכיר את האפשרויות השונות שלה על ציר הזמן, במודוסים ואספקטים, להתחשב בהקשר, וכך להגיע להבנת הטקסט.

ייחודו של הספר ומטרותיו

'הנה' - המבוא לעברית המקראית בדרך המעשית' הוא ספר לימוד חדש לאמור לשמש מבוא לעברית המקראית. התלמידים המבוגרים, דוברי האנגלית, רוכשים באמצעותו ידע מעשי שיאפשר להם לפענח טקסט מקראי באופן עצמאי. יתרונה של תוכנית לימודים זו הוא בסדר שבו נלמדים הנושאים הדקדוקיים ובדקדוק הפדגוגי שבאמצעותו הם מוקנים. בקביעת הסדר נלקחו בחשבון הן שכיחותם של הנושאים הדקדוקיים והן הקלות היחסית שבה ניתן ללמד וללמוד אותם. השיטה מבטיחה התנסות לימודית שאינה מאיימת (בעיה בכיתות הלשונות ה'קלסיות') ועם זאת היא רצינית ומשמעותית. משום כך התלמידים מקבלים רק מה שנקבע כמידע חיוני לרמת מבוא זו. תשומת הלב ניתנת להצגת התמונה הרחבה של העברית ו'התנהגותה' ומוענקים לתלמידים המיומנויות והכלים היעילים ביותר שיאפשרו להם לגשת לטקסט מקראי בהקדם האפשרי. במהלך הלימודים התלמידים אמורים להגיע לבקיאיות באוצר המלים השכיח (לדוגמה: כ-100 שמות וכ-50 פעלי קל בכרך א', וכ-120 פעלים מן הבניינים הנותרים בכרך ב'), כמו גם להבנת יסודות הדקדוק המובאים בפניהם. הכשירות, היכולת ליישם את הידע, נבנית בהדרגה, באמצעות חשיפה רחבה ותרגילי תרגום של קטעים קצרים מן המקרא, הן מן הסיפור והן מן השירה. כל אלה נתמכים ב'ארגז כלים' המכיל בתוכו רשימות מילים שכיחות, טבלאות נטייה שונות ומקודדות בצבע, כמו גם טבלאות ניתוח לשמות, מילות יחס ופעלים. 'ארגז הכלים' ואיתו הלקסיקון משמשים כפיגומים התומכים בתלמידים בדרכם לקריאה עצמאית והערכה טובה יותר של הטקסט המקראי המקורי.

מילות מפתח: הוראת עברית מקראית לדוברי שפה זרה, אפיוני הדקדוק המקראי, דקדוק מעמת עברית מקראית-אנגלית

רחל חלבה, מוסמכת בחינוך, מלמדת עברית מודרנית ומקראית בוואנקובר, קנדה, על פי תוכנית לימודים שונות שבנתה. לאחרונה פרסמה את ספר הלימוד **הנה - עברית מקראית בדרך המעשית** לדוברי אנגלית. רחל גם מתרגמת מן הספרות הערבית המודרנית לעברית.

התוכנית מתחילה בהוראת כל מה שאינו תלוי-פועל ומצוי במסגרת המשפט השמני (סיומות הקניין, סמיכות, מילות יחס, המספר וכו'). חלק זה מהווה כמחצית מכרך א' (או כשליש מן התוכנית כולה). הצגת הפועל, ה'שחקן' הראשי בטקסט המקראי, נדחית עד שכל היסודות שאינם תלויי פועל נלמדים. באופן כזה, בעת הצגת הפועל מכירים התלמידים היטב גם אוצר מילים שכיח גדול יחסית, מה שמאפשר את הדגמת הפועל באמצעות משפטים פועליים עשירים ומשמעותיים, הלקוחים מתוך הטקסט המקראי.

הצגת הפועל

הוראת הפועל וה'זמן' המקראיים היא בעצם המאפיין החשוב ביותר המייחד תוכנית לימודים זו מכל האחרות. כבר בשיעור הראשון לומדים התלמידים שהמשפט השמני במקרא יכול להצביע על העבר, ההווה או העתיד, הכול על-פי ההקשר. למשל:

Now Sarai Abram's wife bore him no children and she had a handmaid, an Egyptian, and her name <u>was</u> Hagar (Genesis 16, 1)	וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרַיִת וְשֵׁמָהּ הָגָר (בראשית טז, א)
As for Sarai thy wife, thou shalt not call her name Sarai, but Sarah <u>shall</u> her name be (Genesis 17, 15)	שָׂרַי אֵשֶׁתְךָ לֹא תִקְרָא אֶת שֵׁמָהּ שָׂרַי כִּי שָׂרָה שֵׁמָהּ (בראשית יז, טו)

היום, בעברית המודרנית, אנו מבינים את המשפטים 'שמה הגר' או 'שרה שמה' כמצביעים על ההווה. ואולם על-פי ההקשר, המשפטים השמניים הללו מצביעים על העבר בדוגמה הראשונה, ועל ההווה או העתיד בדוגמה השנייה. הצגת המשפט השמני כמתפרש על שלושת הזמנים היא הקדמה טובה, מעין חריש הקודם לזריעת נושא ה'זמנים' במשפט הפועלי שילמד רק בשלב מאוחר יותר.

הוראת הפועל מתחילה בפרק מבוא קצר הנותן מבט פנוראמי על מערכת הפועל כולה ובוחן אותה על פי חתכי השונים. מיד אחר כך, בפרק הבא, מצטמצמת זווית הראייה, והמבט מתמקד על צורת ה'יקטל' / prefix form בבניין קל ובגזרת השלמים. צורת 'יקטל' נלמדת ראשונה משיקולי שכיחות. צורה זו מדגימה היטב את אופיו הנזיל של הפועל המקראי ואת התפרשותו על ציר הזמן. למי שבא מאנגלית למשל, מערכת ה'זמנים' המקראית מבלבלת מאוד. בלשון האם שלהם התלמידים רגילים לחלוקה מדוקדקת של זמנים, אספקטים² ומודוסים.³ בעברית המקראית אין ייצוג צורני ברור לחלוקה כזאת. צורת 'יקטל', למשל, עשויה להצביע על נקודות או קטעים שונים על ציר הזמן, ולהתפרש כמתארת אספקטים ומודוסים שונים. אפשרויות מגוונות אלה מופיעות בשכיחות שונה. 'ילידי' העברית מבינים ברוב המקרים את הדברים אינטואיטיווית,

1 המינוח הוא ניטרלי, צורני, ולכן לא imperfect (או perfect 'ל'קטל'), כפי שהיה ועדיין מקובל בהרבה ספרי לימוד, כדי לא לכפות הבנה מוטעית של הצורות כמשתמע מן המינוח שאינו הולם בהכרח את העברית.

2 פעולה חד פעמית, מתמשכת, בו זמנית, הרגלית וכו'.

3 קביעת עובדה או הבעת מה שאיננו עובדה אלא תנאי, הוראה, משאלה, אזהרה וכיוצא בזה.

ואולם דוברי לשונות אחרות שאינם מורגלים צריכים להיפתח לאופי הנזיל הזה של הפועל המקראי. 'עלינו לתאר לעצמנו מציאות לשונית שבה יש להפיק את המידע בדבר הזמן לא מתוך הצורות השונות של הפועל אלא מתוך ההקשר. ותופעה מוכרת היא: מה שלשון אחת מסמנת בדקדוקה, לשון אחרת מעבירה לשומע ולקורא רק בהקשרם של הדברים.' (רובינשטיין, 1980: 16).

הדגמה: צורת 'יקטל' על פני ציר הזמן

כדי להמחיש את תפיסת הזמן השונה כל כך של הפועל המקראי, מוצגות בשלב זה דוגמאות מן המגוון הרחב (והמבלבל) של צורת 'יקטל' המצביעות על נקודות שונות על ציר הזמן וגם על אספקטים ומודוסים שונים.

האיור להלן ממחיש את ציר הזמן:

<i>'Before Now'</i>	<i>'Now'</i> [Time of Utterance]	<i>'Beyond Now'</i> <i>Future</i>
<i>Past</i>	<i>Present</i>	<i>Irreal Moods</i>

איור זה של ציר הזמן הוא פשטני במוצהר. 'עכשיו' (Now) מייצג בו את זמן אמירת הדברים, אם מפי המספר ואם מפי המדברים. מה שקרה בקטע של 'לפני עכשיו' (Before Now) יכול להיתרגם לזמני העבר השונים באנגלית על פי ההקשר. לעומתו, הקטע מימין, כולל בתוכו מודוסים שונים ש'מעבר לעכשיו' (Beyond Now): מה שעתיד לקרות אחרי אמירת הדברים, או מה שאולי, או הלוואי, או פן יקרה וכיוצא בזה. מבחינה בלשנית, ערבוב של מודוסים עם ציר הזמן איננו תקף, ואולם מבחינה מעשית ולרמת המבוא, ייצוג כזה מועיל ביותר. קביעת מקומו של פועל על-פי צורתו והקשרו באיור ציר הזמן בקטע ההולם מאפשרת לתלמידים לבחור את הזמן והמודוס המתאים בלשונם ולתרגם.
דוגמאות:

And Yossef remembered the dreams (Genesis 42, 9) <i>past</i>	וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֻמוֹת (בראשית מב, ט)
Sidonians call Hermon Siryon (Deuteronomy 3, 9) <i>present</i>	<i>Narrator:</i> צִידוֹנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׁרְיֹן (דברים ג, ט)
The Festival of matzot you are to keep (Exodus 23, 15) <i>Command</i>	אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר (שמות כג, טו)
Tell it not in Gath... lest the daughters of the Philistines rejoice ... (II Samuel 1, 20) <i>subjunctive - warning</i>	אַל תִּגְדוּ בְּגַת... פֶּן תִּשְׂמְחֶנָּה בָּנוֹת פְּלִשְׁתִּים (שמואל ב' א, כ)
*Let YHWH be king for the ages, eternity! *The LORD shall reign for ever and ever. (Exodus) <i>wish/future/present continuous</i>	ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד (שמות טו, יח)

צריך לשכנע את התלמידים, האמורים בסופו של דבר לתרגם, שבמקרים רבים, למרות העדר צורה מסוימת שהם רגילים לה בלשונם, ההקשר יוביל אותם להבנה נכונה של הוראת הפועל ומקומו על ציר הזמן, לאספקט ולמודוס. ולכן הם מתבקשים בסופו של השיעור להשלים את התרגום האנגלי בקביעת זמנו של הפועל החסר, שמשמעותו ניתנת להם.

דוגמה לתרגיל:

Complete the translation of the following verses. The meaning of each verb is provided. Consider the context, find the place of the verb on the time line, choose the suitable English tense and translate.

<p><i>The creation story:</i> וְכָל שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרָם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרָם יִצְמַח not yet טָרָם (ה, בראשית ב, ה)</p>	<p>No shrub of the field was yet in the earth, and no herb of the field _____ (grow) (Genesis 2, 5)</p>
<p><i>Laws and regulations:</i> כִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר ... חֲמִשָּׁה בָקָר יִשְׁלַם ... (שמות כא, לו) if = כִּי</p>	<p>If a man _____ an ox ... (steal) he shall restore five oxen... (Exodus 21, 37)</p>
<p><i>David promise to Bath Sheva:</i> שְׁלֹמֹה בְנִי יִמְלֹךְ אַחֲרָי (מלכים א' א, ל)</p>	<p>Solomon thy son _____ after me (reign) (IKings 1, 30)</p>
<p><i>God to the Israelites while in the wilderness, about the inhabitants of the Land of Canaan:</i> לֹא תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית (שמות כג, לב)</p>	<p>(you) _____ covenant with (not make) them, nor with their gods (Exodus 23, 32)</p>
<p><i>Mordechai reaction to Haman's plans:</i> וַיִּקְרַע מֶרְדֳּכָי אֶת בְּגָדָיו וַיִּלְבַּשׁ שָׂק וְאַפְרָ (אסתר ד, א)</p>	<p>Mordecai _____ his clothes (tear) and _____ sackcloth and ashes (put on) (Esther 4, 1)</p>

תרגיל זה, הפותח את התלמידים להקשר ולהסתמכות על ניחוש מושכל הוא חשוב מאוד ללימוד הלשון החדשה הנוהגת בדרך שונה לחלוטין מלשונם. ואולם עכשיו מגיע בכל זאת הזמן לקבוע סייגים לפתיחות ולמבוכה.

בפרק הבא לומדים התלמידים על 'ו' העבר⁴ (Past ו) וניקודה האופייני: וָ, וְ, וַ, וּ. 'ויקטל' נלמדת

4 ולא 'ו' ההיפוך או - vav relative, vav consecutive, vav conversive וכיוצא בזה מונחים המקובלים בספרי הלימוד העלולים להטעות ולכפות פרשנות מגבילה בשל משמעותם המילולית.

בשלב מוקדם זה בשל שכיחותה. אכן, לא רק ש'יקטל' שכיחה מ'יקטל' אלא שמרבית הפעולות המצביעות על העבר, מופיעות במקרא בצורת 'יקטל'. צורת 'יקטל' היא הברורה ביותר מבחינת מיקומה על ציר הזמן, וידיעתה מאפשרת לפענח חלק גדול ביותר מן המשפטים הפעליים במקרא. עכשיו בא תור צורת 'יקטל' (הפעם ללא ו' העבר). דוגמאות שונות חוזרות ומוצגות בפני התלמידים ובהן פעלי 'יקטל' שניתן לפרשן ולתרגמן לזמנים, לאספקטים ולמודוסים שונים. הדוגמאות ותרומיהן נבדקים, והפעלים שבתוכם מוצאים את מקומם על איור ציר הזמן שלעיל. רוב פעלי 'יקטל' (כמו גם 'יקטל' עם ו' החיבור) מוצאים את מקומם על ציר הזמן בעיקר בקטע 'המעבר לעכשיו', והאפשרויות מגוונות:

- עתיד כקביעה ברורה וריאלית.
 - אפשרויות שאינן ראליות כמו: הוראה, אזהרה, אפשרות, תנאי, ייחול, קללה וכיוצא בזה.
 - וכן גם מיעוט קטן של פעלי יקטל המצביעים על העבר (וְכָל עֶשְׂבֵי הַשָּׂדֶה טָרָם יִצְמַח).
- שלא כמו פעלי 'יקטל' עם ו' העבר שמקומם על ציר הזמן חד משמעי, 'יקטל' אינו ככול לרשימת תחליפים ברורה של זמנים, אספקטים ומודוסים באנגלית. הבנת ההקשר, הסיטואציה ומציאת מקום לפועל על ציר הזמן מאפשרת לתלמידים לבחור בעצמם את הזמן הנכון לתרגום לאנגלית.
- בעקבות בדיקת הדוגמאות הללו ותרומיהן מוצע לתלמידים מודל (ראו להלן), גם הוא פשטני במפורש אך יעיל ביותר, שסייע להם לתרגם את 'יקטל'/'יקטל'. במודל זה מופיעה כל צורה בגודל שונה המצביע על שכיחותה. 'יקטל', בשל שכיחותה, מופיעה באותיות הגדולות ביותר והוראתה אחת ויחידה - העבר! יקטל שכיחה פחות, ועוד פחות ממנה 'יקטל', ואפשרויותיהן מרובות.

A Simplistic Model for Interpreting Tense and Mood of the Prefix Form (Lesson 27)

Form	Form Representation	With Past ו Yes/No	On Which Section of the Time Line?	Possible Interpretations
Prefix Form + Past ו	יקטל	Yes	'Before Now'	Past!!!
Prefix Form or Prefix Form + Conjunctive ו	יקטל or יקטל	No	'Now' & 'Beyond Now'	<ul style="list-style-type: none"> • Present (continuous action) • Future • Irreal Moods: <ul style="list-style-type: none"> - Command - Subjunctive (condition, wish, curse, possibility, consequence etc.)
Prefix Form	יקטל	No	'Before Now'	Past (repeated, habitual action)

חשוב כמובן להדגיש באוזני התלמידים שיש מקרים שבהם מתרגמים שונים, על-פי עמדתם הדתית, הבנתם הספרותית, ראייתם ההיסטורית וכו', עשויים להבין פעלים שונים באופנים שונים. לשם כך חשוב להביא תרגומים שונים של פסוקים כאלה וגם לתמוך בתרגומים לגיטימיים של התלמידים שאינם בהכרח התרגומים המוצעים בספר כפתרונות לתרגילים. לדוגמה:

<p>[KJ] Let the heavens rejoice [Y. Y. Schneersohn] The heavens will rejoice [Olam Hatanakh] The heavens rejoice</p>	<p>יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם (תהלים צו, יא)</p>
---	--

באופן דומה מוצגים ונלמדים גם פעלי 'קטל', והמודל שלעיל מורחב כדי לכלול אותם. חשוב להדגיש באוזני התלמידים חזור והדגש, לאורך כל תקופת לימוד הפועל, שהמודל ימשיך לשמש אותם ויהיה תקף גם אחרי שילמדו את הגזרות השונות של הקל וכן של יתר הבניינים על גזרותיהם. אכן, זמן רב מוקדש ללימוד צורות הפועל של הקל, משום שהרבה ממה שנלמד דרך הקל מיושם בבוא העת במהירות וביתר קלות על הבניינים האחרים.

סיכום

הדקדוק מהווה חלק נכבד מרכישת שפה נוספת, והתוכנית המוצגת כאן עוסקת בעיקר בדקדוק. ואולם בד בבד עם הקניית יסודות הדקדוק אין לשכוח את החשיבות של טיפוח הפתיחות, הילדית כמעט, לשוֹנָה ולחדש. בכל שלב, אפילו המתקדם ביותר, הקורא יכול להפיק תובנות חשובות מתוך ההקשר. משום כך יש לעודד את התלמידים לשלב את המידע הלקסיקלי והדקדוקי שהם יכולים לשאוב מן הטקסט עם מה שהם יכולים להסיק מתוך ההקשר, כדי להגיע להבנה טובה ולתרגום אמין.

אין תרגום מושלם לשום טקסט ספרותי, ובוודאי לא לטקסט עשיר מרובד וטעון כטקסט המקראי. אחת ממטרות הנה - עברית מקראית בדרך המעשית היא לערער את ביטחונם של התלמידים בתרגום אחד מועדף, יהיה אשר יהיה. הדבר נעשה על ידי כך שהתרגומים המלווים את דוגמאות הטקסט, כמו גם הפתרונות לתרגילי התרגום, לקוחים ממבחר תרגומים שבדפוס. התרגומים שנבחרו בכל פעם אינם בהכרח הצפויים, וככאלה יוכלו לעורר בכיתה דיון על האפשרויות השונות בהתבסס על החומר הדקדוקי הנלמד.

רכישת יסודות העברית המקראית בדרך המעשית תוך זמן קצר יחסית (75-100 שעות לכרך א' ו-25-50 שעות לכרך ב') מאפשרת לתלמידים להתמודד עם חלק גדול ביותר מן הטקסט המקראי. כדי להגיע לכך ברמת המבוא אין הם חייבים להיכנס לפרטי הפרטים של המינוח והדיון הבלשניים. באלה הם יכולים להעמיק בסיבוב הבא בספירת הלמידה, אם וכאשר יהיו מעוניינים להגיע אליה.

מקורות

רובינשטיין, א' (1980). העברית שלנו והעברית הקדומה. תל אביב, ספריית 'אוניברסיטה משודרת'.

Halabe, R. (2007). The introduction to Biblical Hebrew: the practical way. *Hebrew Higher Education*, 12: 101-119.

Halabe, R. (2008). Ancient languages are still around, but do we really know how to teach them? SBL Forum, March 2008.

<http://www.sbl-site.org/publications/article.aspx?articleId=756>